

Ungváry Krisztián

„Véres övezet” – Kovács András pokoljárása, 1939–1951

Timothy Snyder amerikai történész *Véres övezet* címmel tette közzé nagy hatású Kelet-Európa-történetét, amely a totális diktatúrák pusztításainak fényében mutatja be a térség sorsát. A „véres övezet” koncepcióját többen vitatják, elsősorban Németországban. Jelen tanulmány ehhez a vitához¹ – amelyet itt most részleteiben nem ismertethetünk – szolgál adalékként. A totalitarizmusteóriát továbbfejlesztő „véres övezet” paradigmája sok szempontból találó és alkalmas lehet arra, hogy hiteles narratívába rendezze a térség eseménytörténetét. A továbbiakban ezért a történelmi sorsfordulókat, amelyek a jelzett időszakban milliók életét meghatározták, egy ember sorsán keresztül szeretném bemutatni. Az alább közölt történet, lényegét illetően, egyáltalán nem tekinthető egyedinek.

Munkám alapvetően egyetlen forráscsoporton, az állambiztonság beszerzési dossziéján alapul.² E dokumentumok különlegességét az adja, hogy legalább annyira szólnak készítőjükről, mint tárgyukról. Éppen ezért szükségesnek tartom, hogy a használt forrásokat minden esetben külön értékeljem is.

Az 1919. november 19-én született Kovács Andrásról 1950. március 29-én az ÁVH ismeretlen tisztje által készített jellemzésből egy ígéretes karrier képe bontakozik ki.

„1947-ben a Hazahozatali Kormánybiztosság megszüntetése után a Külügyminisztérium állományába került, innen lett kiküldve a bécsi követségre, ahol mai napig is szolgálatot teljesít. Komoly és jelentőségteljes munkát végzett Bécsben számunkra, úgy követségi, mint emigrációs vonalon.

Jelenleg is a követségben van beosztásban, hosszú ideig teljesen egyedül vezette a követség ügyeit. Munkáját nagy akarattal, lelkiismeretesen végzi, sokat dolgozik és meglehetősen jól. Jelentős eredményeket ért el már ausztriai viszonylatban. Elég jelentős hálózatot mozgat és irányít jelenleg is.

Politikailag képzi magát, ezt azonban fokoznia kell. 1945 óta párttag, politikailag megbízható, ugyanakkor erkölcsileg is. Felesége és gyermeke van, kiegyensúlyozott családi életet él. Komoly feladatok elvégzésére is képes. Hibája, hogy kissé kapkod, nem türelmes. Mindemellett követségi munkájával is meg vannak elégedve.”³

¹ Snyder 2012. Snyder munkájáról Magyarországon sajnos nem jelent meg érdemi szakmai recenzió. Németországban azonban igen, ezek közül is kiemelendő: Zarusky 2012.

² A forrásokat szövegűen közlöm, az egyértelműen elütésből származó hibák kivételével, amelyeket javítottam.

³ ÁBTL Bt-70. 33.

Egy nappal később erre a szövegre ismeretlen személy ráírta, hogy „nyolc informátort tart”, és javasolta meghagyását. Ezen nem csodálkozhatunk, mert ahogyan az iratból kiderül, valójában Kovács vezette a teljes bécsi hírszerzési tevékenységet: külön kiemelték, hogy egy év leforgása alatt tizenhárom komoly lehetőségekkel rendelkező személyről adott értékes adatokat, tizenöt fontos és részletes jelentést küldött, és hat nagy értékű dokumentumot szerzett meg eredetiben vagy másolatban! Mindezt Kovács teljesen ingyen végezte, „elvtársi alapon dolgozik” – áll adatlapján, amely szerint:

„Politikailag megbízható. Állandóan képezi magát. 1945 óta párttag. Feladatát kellően tudja az adott politikai helyzetre beállítani, kellő politikai érzékkel rendelkezik [...] szolgálatát meggyőződéssel vállalta.”⁴

Utóbbi értékelés finoman célzott arra, hogy Kovács számára nem okozott gondot az SZKP, illetve az MDP mindenkori vonalvezetésének változása (ekkor zajlik a Rajk-per, illetve a Jugoszlávia elleni propaganda-hadjárat).

A jelentés egyetlen ponton volt elmarasztaló, amennyiben „kispolgári származásúnak” minősítette Kovácsot. Ez figyelemre méltó, mivel a korszak pártzsargonjában ezt elsősorban a zsidó származás szemérmes körülírására használták. Marxista terminológia szerint a kispolgár olyan, járadékokból vagy saját munkájából élő személyt jelentett, aki nem tart alkalmazottat és a munkásosztálynál magasabb, ámde a középosztálynál alacsonyabb életszínvonalon él. Amint a későbbiekben látni fogjuk, Kovács származása a szó szoros értelmében nem volt „kispolgári” – illetve ha az is volt, akkor ebben nem különbözött az ÁVH számos vezetőjétől,⁵ akik esetében azonban ezt a jelzőt személyzeti értékelésüknél nem használták.

Hasonlóan dicsérő az 1950. április 26-án kelt értékelő jelentés is:

„Az, hogy bécsi követségünk hálózata mind a külső, mind pedig a belső egyike a legjobbaknak, az annak köszönhető, hogy Tabi Ervin [Kovács fedőneve – U. K.] rezidensünk egyrészt szakmailag kellően képzett, másrészt hogy utasításainkat pontosan és lelkiismeretesen végrehajtja. Ehhez még jó adag kezdeményezőkézség és öntevékenység is járul. [...]

Munkáját némileg hátráltatja, hogy nem a legjobb viszonyban van Mátrai Tamás⁶ követtel, aki nem támogatja, sőt bizonyos esetekben kimondottan hátráltatja őt. [...]

⁴ ÁBTL Bt-70. 28. Adatlap szerző nélkül, feltehetően 1950 elejéről.

⁵ Csak a példa kedvéért: Száberszki József, Janikovszky Béla, Décsi Gyula, Bauer Miklós, Vajda Tibor családjára sem illett volna a „kispolgári” besorolás, mivel szüleik cégtulajdonosként tartottak alkalmazottakat, ráadásul Janikovszky nemesi származású volt.

⁶ Mátrai Tamás 1945 és 1948 között az ÁVH tisztje volt, végül ezredesi rangban, ekkor Péter Gábor áthelyeztette a Külügyminisztériumba, hogy ott is megerősítse befolyását. Az ÁBTL Bt-70. dosszié 46. oldalán található, feltehetően 1950 elején írt jelentésben az ismeretlen szerző megjegyzi, hogy leszerelése után „Tomi János” néven beszervezték: „a mi munkánkban használhatatlan, belső követségi ügyeknél jelent segítséget. Polgár.” Mátrait a Péter Gábor-ügyben

Katonai hírszerző vonalon ő irányítja Heilt,⁷ és ennek eredményeként megszerezték az ODI⁸ Salzburgban őrzött titkos térképeinek fotókópiáját. Felderítették az ODI osztályainak feladatkörét, valamint a CIC⁹ és az FBI¹⁰ feladatát. Jelentette ezenkívül az USA légi egységek németországi összeállítását. [...] Segítségével távolítottuk el Kovács Zoltánt¹¹ a restitúciós bizottságból, melyhez ő írta az összefoglalót. [...] több provokációs kísérletet leplezett le részben ő, részben hálózata az ő irányítása mellett. Több provokációs jelenséget és lefigyelést jelentett Kovács Attila ügye után [...]. Jelent többek között Wilhelm Höttl¹² CIC ügynökről.¹³

Ha ezek után azt gondolnánk, hogy „Tabi Ervin” karrierje fényes jövő előtt állt, hatalmasat tévedünk. Tihanyi János¹⁴ osztályvezető a szövegre ugyanis kézzel a következőt jegyezte fel (igaz, fél évvel később): „Pongyola, hanyag jelentés. Dénes¹⁵ volt fhgy. csinálta? X. 18.”¹⁶

Kovács tevékenységével egyébként a másik oldal is tisztában volt. Egy 1950. november 24-én kelt, de nyilván korábbi állapotokra vonatkozó osztrák jelentés tárgyalta az Ausztriában beazonosított magyar hírszerzőket, és ebben Kovácsot is megemlíti:

---

letartóztatták, de később szabadon bocsátották. Ezúton is köszönöm Gecsényi Lajosnak Mátrai életrajzi adatai kiegészítését.

⁷ Nem azonosítható.

⁸ Office of the Director of Intelligence, azaz a Hírszerzési Igazgató Hivatala.

⁹ Counter Intelligence Corps, azaz az USA kémelhárítása.

¹⁰ Federal Bureau of Investigation, Központi Nyomozó Hivatal, az USA szövetségi szintű bűnüldöző szerve.

¹¹ Nem azonosítható.

¹² Wilhelm Höttl, dr. (1915–1999) történettudományból doktorált, 1938 előtt már belépett az NSDAP-ba, 1939-től a Birodalmi Biztonsági Főhivatal munkatársa, 1944-ben a magyar ügyek egyik felelőse. 1945-től az amerikai titkosszolgálat alkalmazásában állt, 1953-tól feltehetően más szolgálatoknak is dolgozott. „Walter Hagen” álnéven több könyvet is megjelentetett tevékenységéről.

¹³ ÁBTL Bt-70. 41–43.

¹⁴ Tihanyi János (1922–?) Budapesten született, ismeretlen időpontban Neumann Henrikről magyarosított. 1940-től kapcsolódott be a munkásmozgalomba. Péter Gábor szűkebb bizalmasai közé tartozott, a politikai rendőrségen 1945-től szolgált, 1945 nyarától már csoportvezető, 1947-től az egyházi alosztály vezetője. Több koncepciós ügy vizsgálatában is szerepet kapott. 1950 májusától a hírszerzés osztályvezetője, majd Farkas Vladimir helyettese. 1953-ban Péterrel együtt őt is letartóztatták, de tíz hónap múlva szabadlábra helyezték. Ezt követően több vállalatnál töltött be felső vezetői funkciót. 1962-ben az úgynevezett törvénytértek felülvizsgálata során kizárták az MSZMP-ből. A hírszerzéssel való kapcsolata nem szűnt meg teljesen, 1966-ban a berlini kereskedelmi kirendeltség vezetője lett.

¹⁵ Nem azonosítható. Feltehetően a Katpoltól átvett és nem sokkal később eltávolított személyről van szó.

¹⁶ ÁBTL Bt-70. 43.

„Követségi titkár, ő a bécsi magyar követség valóságos vezetője. A foglalkozása tanító¹⁷ és Kárpát-Ukrajnából származik. A háború folyamán az oroszoknak dolgozott, akiknek teljes bizalmát élvezi, noha sohasem volt Moszkvában. A diplomáciai munkában a háttérben marad.”¹⁸

ÖNÉLETRAJZOK

Kovács 1950 tavaszán írt életrajzából egy viszonylag tipikus és megpróbáltatásokkal teli zsidó sors bontakozik ki:

„Apám magántisztviselő volt. Rahón végeztem a négy elemi és Brünnben a középiskolát. Egyetemi tanulmányaimat Prágában kezdtem a bölcsészeti karon, ahol 1939 tavaszáig, amikor a németek bevonultak Prágába, tanultam. Az üldözések miatt¹⁹ nem volt maradásom Prágában. Sok kísérletezés után átcsempésztem magam Szlovákián keresztül Lengyelországba. Krakóban illegálisan kényszerültem élni, amíg ott tartózkodási engedélyhez jutottam. Ennek birtokában letelepedtem vidéken Sztaniszló²⁰ megyében, Delatin községben. A háború kitörése ott ért, ezt a területet a Szovjetunió szabadította fel. A német–szovjet háború megindulásáig a Szovjet közellátásügyi népbiztosság kirendeltségén dolgoztam Jeremcsén²¹ és a malom munkások járási szakszervezet elnöke voltam. 1941. február havában a szovjet hadsereghez bevonultam, s a német előrenyomulásnál gyűrűbe kerültem, ahonnan sikerült megszökni és ott hosszú ideig bujkálással sikerült átvészelnem a németek által²² ott rendezett vérfürdőket. Amikor más kiutam nem volt, a Kárpátokon keresztül szöktem Magyarországra szüleimhez. Így érkeztem 1942 januárjában Rahóra. Itthonlétem sem volt zavartalan, mert Gestapo intézkedésre, az ottani sváb feljelentések alapján, mint szovjet kémgyanúst és mint volt szovjet politikai biztosi váddal a kémelhárító máramarosszigeti börtönébe lettem bebörtönözve, ahonnan szüleim és rokoni kapcsolataim révén tudtam csak két hónap múltán szabadlábra kerülni. De továbbra is szigorú felügyelet alatt maradtam. Állandó vegsaturáknak [sic!] kitevé közben munkaszolgálatra lettem behívva és Kassára lettem beosztva. Különböző munkásszázadoknál szolgáltam (Kassán, Erdélyben vasútépítésnél, Veszprémben és

¹⁷ Ez tévedés.

¹⁸ Ezért az adatért Gecsényi Lajosnak mondok köszönetet. A jelentéshez hozzáfűzték, hogy „egy külföldön élő bizalmi embertől származik, aki hírszerző, és jelentése egy első osztályú forrásból ered”. Az irat jelzete: ÖStA AdR Bundesministerium für Inneres Öffentliche Sicherheit Abt. 2. 449/1951.

¹⁹ Jellemző, hogy nem említi meg, miszerint nem politikai nézetei, hanem származása miatt üldözték.

²⁰ Sztanyiszlau, ma Ukrajnában.

²¹ Jaremcsé, ma Ukrajnában.

²² Szemérmesen hallgat arról – amit másutt azért megemlít –, hogy a tömeggyilkosságok végrehajtói általában helyiek, azaz „szovjet emberek” voltak – ez a kérdés ugyanis tabunak számított.

Szentkirályszabadján repülőterépítésnél) és 1943 októberében a századommal Budapestre kerültem. A Szálasi rezsim indulásakor megszöktem a századomtól és hamis iratokkal felszerelve álnév alatt változó szerencsével éltem át a súlyos időket. A felszabadulás után eleinte szovjet katonai alakulatoknál működtem. Később beléptem a budapesti rendőrfőkapitányság politikai rendészeti osztályára, ahol egy évet, mint közbiztonsági előadó a fogalmazói karban dolgoztam. Tekintve hogy nagy családomból egyedül maradtam életben, családi ügyeim rendezése végett kénytelen voltam szolgálatomból való felmentésemet kérni és Csehszlovákiába távozni. Onnan visszatérve egy szállítmányozó vállalatnál helyezkedtem el. A belügyminisztérium 1947. július hó 2.-án megbízott München székhellyel a németországi és ausztriai magyar állampolgárok hazahozatalával és ott Clay tábornok amerikai katonai főparancsnok által 1948. április 15-én foganatosított kiutasításomig mint helyettes hazahozatali főmegbízott működtem. 1948 októberében a bécsi követségre lettem kihelyezve. Feleséggel, sz. Ackermann Olgával, aki családjából egyedül tért haza a deportálásból, 1946-ban házasságot kötöttem. A Magyar Dolgozók Pártjának tagja vagyok. Több nyelven beszélek. 1950. április 18. Kovács András.²³

Az életrajz bizonyos elemei némi magyarázatot érdemelnek. Kovács András (aki nevét Kanferről 1946-ban magyarosította) nyilván nem a Gestapo intézkedésére üldözték 1942-ben, mivel ez a szervezet csak 1944. március 19. után tevékenykedett Magyarországon. Az is több mint valószínű, hogy nem „sváb feljelentés” volt az ellene indított eljárás oka, mivel Rahó környékén „svábok” nem is laktak (német nemzetiségűek ugyan igen, de csak csekély számban, és ha Kovácsot fel is jelentették volna, az valószínűleg nem függött össze a feljelentő etnikai hovatartozásával). Ezek a csúsztatások összefüggtek a kor közbeszédével, amely a fasiszta, illetve antiszemita jelenségeket szinte kizárólag a „sváb” ötödik hadoszlop nyakába kívánta varrni. Erre az exkulpáló közbeszédre egyébként is komoly igény volt 1945 után, és a Magyar Kommunista Párt (a sorok írásakor már Magyar Dolgozók Pártja) erre kifejezetten rá is játszott, mivel taktikai érdekeit súlyosan sértette volna annak feszegetése, hogy a magyar lakosság mennyire felelős az 1944-ben bekövetkezett borzalmakért. Ha ugyanis ezt tematizálta volna, akkor kisnyilasait hozta volna kínos helyzetbe (akikre a koalíciós időkben még szüksége volt), nem beszélve arról, hogy a zsidó származásukat kínosan takargató kommunista vezetők ezt az egész kérdést igyekeztek nem létezőnek tekinteni, illetve csupán munkásmozgalmi keretek között értelmezni. Figyelemre méltó, hogy önéletrajzában Kovács családi körülményeiről, szülei anyagi helyzetéről nem árult el semmit sem.

Szövege nem aratott osztatlan sikert. 1950. október 28-án az említett Tihanyi a papír szélére kézzel a következőket írta:

---

²³ ÁBTL Bt-70. 32–33.

„Vértés elvtárs!”²⁴

1. A gyűrűbe zárás és szökés körülményeit pontosan kellene tisztázni. Nem tudott volna-e a Szovjet Hadsereggel [sic!] visszavonulni?
2. Pontosán tisztázni kellene szülei és rokoni kapcsolatait, akiknek segítségével sikerült kiszabadulnia a máramarosi deff²⁵-ről!
3. Mit jelent a ref²⁶? Hol, milyen időközönként kellett jelentkeznie?
4. Miért ment Csehszlovákiából Lengyelországba 1939-ben? Hogyan szerzett tartózkodási engedélyt, mint zsidó fiatalember a fasiszta [sic!] Lengyelországban?
5. Mi a „családi ügyek rendezése” ami miatt felmentését kérte, mennyi ideig volt Csehszlovákiában?

Javaslom, a) londoni kihelyezése ürügye alatt kérjünk részletes életrajzot tőle, b) prioráljuk²⁷ le a valódi nevén, c) az E osztálytól el kell kérni külügyi személyi dosszióját.”²⁸

Tihanyi megjegyzései jól példázzák a sztálinista hisztéria légkörét. Egy „szovjet katona” a kor hivatalos értékelése szerint nem eshetett hadifogságba, aki gyűrűbe került, az eleve kémgyanúsnak minősült, és ezért ha vissza is jutott, az NKVD nagy eséllyel letartóztatta és a Gulagra deportálta vagy akár ki is végezte „gyávaság” vádjával. A szövegen emellett átsüt a gyanakvás, hogy a defenzív osztályon Kovácsot esetleg beszervezték. Ugyanebbe a sorba illeszkedik a „fasiszta Lengyelország” kifejezés is. Ennek lehetett volna némi alapja, amennyiben Tihanyi a lengyel állam antiszemita hozzáállására akart volna célozni. Csakugyan magyarázatot igényel, hogyan maradhatott Kovács Lengyelországban, amikor a lengyel belügyi szervek rendre kitoloncolták a hozzájuk menekülő zsidókat. Valószínűbb azonban, hogy Tihanyi ehelyett a Hitler–Sztálin-paktum hatására elterjedt kommunista propaganda szövegeit szajkózta, annál is inkább, mivel a Szovjetunióval szemben is harcoló, és még 1950-ben is tevékeny Armia Kraiova harcosait a hivatalos kommunista propaganda nyíltan fasisztának nevezte.

1950. november 3-án este Vértés kihallgatta Kovácsot a Bajcsy-Zsilinszky Endre u. 46. alatti beszervezési lakásban, s utasította, hogy igazoló jelentését november 4-én reggel 8.30-ig (!) készítse el. Az iratokból kiderül, hogy aznap délután 4-kor is találkoztak ugyanott. Új önéletrajza szerint:

²⁴ Vértés János (1920–?) cipészsegéd, 1936-tól vett részt a munkásmozgalomban. 1942–1944 között katonai szolgálatot teljesített. Ismeretlen időpontban, de még 1948 előtt nevét Wertről magyarosította. 1945–1953 között a PRO, illetve az ÁVO/ÁVH munkatársa, utolsó beosztása osztályvezető. 1953-ban „frakciózás” vádjával elbocsátották. 1957–1962 között ismét az MB hírszerzési osztályán dolgozott. 1962-ben újra elbocsátották, és az Országos Tervhivatal egyik főosztályára nevezték ki. 1970-ben külügyi szolgálatba került, 1981-ben nyugdíjazták. Szigeti János álnéven különböző kémkedéssel kapcsolatos műveket is írt a nyilvánosság számára.

²⁵ A 2. vkf. osztály, azaz a magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás több helyen, így Máramaros-szigeten is kirendeltségeket működtetett, elsősorban kémelhárítási feladatokkal. Ezeket a „defenzív” kifejezés rövidítésével jelölték.

²⁶ Ez alatt a rendőrhatalósági felügyeletet értették.

²⁷ A priorálás a különféle állambiztonsági nyilvántartásokban történő ellenőrzést jelentette.

²⁸ ÁBTL Bt-70. 33.

„Apám magántisztviselő volt Rahón és egy brünni kereskedelmi cég lerakatát vezette 1940-ig, azután állás nélkül maradt.²⁹ Megspórolt pénzéből élt és alkalmi ügyleteket közvetített. 1944-ben édesanyámmal együtt Auschwitzba deportálták, ahonnan nem tért vissza. Családunk rajtam kívül elpusztult, szüleimen kívül nővérem, és annak kislánya is. A sógorom Stern Elemér a deportálásból visszatért, először Magyarországon élt, majd visszatért Csehszlovákiába. Pesten, mikor találkoztunk, összeveszttem vele, feleségem miatt, aki neki rokona. Volt sógorom ellenezte házasságomat: illetve azt akarta, hogy rokona egy jobb partit kössön egy barátjával, akinek sok pénze volt.

Édesapám hozzátartozói Lengyelországban éltek, Delatinban.³⁰ Bátyja egy lengyel sörgyár képviselője volt. Egyetlen fia jogász volt (nagybátyám Kanfer Vilmos, fia Kanfer Mauríci). Azon kívül két nővére volt édesapámnak. Az egyik már a 20-as években meghalt és három árvát hagyott maga után, a másik 1939-ben halt meg, férje Delatinban írnok volt a városházán, később tisztviselő a tanácsban, 1941-ben meghalt. Gyermeük nem volt. Apám részéről az egész rokonság amely Delatinban élt, a hitleri mészárlások folytán 1941–1942-ben kipusztult.

Édesanyámnak Rahón több testvére élt, akik egy kivételével (Dr. Ábis Márton orvos) családjukkal együtt az 1944-es deportálásból nem tértek vissza. [...] Gimnáziumot részben Lőcsén, részben Pozsonyban és Brünnben jártam. [...] Tekintettel arra, hogy a diákokthonban baloldalinak ismertek engem, továbbá származásom miatt is, elhatároztam, hogy Hitlerék elől menekülök. Haza a horthysta rezsim miatt, amely akkor szintén elfoglalta Rahót, nem akartam térni és így diáktársaimmal együtt Slovenskón keresztül Lengyelországba igyekeztem. Ebben a szándékomban az volt segítségemre hogy egyik társam észak-slovenskói volt, és így az ő közreműködésével vált lehetségessé a szökés Lengyelországba. [...]

Azonnal értesítettem delatini nagybátyámat, hogy Csehszlovákiából sikerült megszökni: kértem anyagi támogatását és segítségét. Nagybátyám azonnal elküldte fiát Krakóba, aki régebben ott járt iskolába. Az ő segítségével sikerült tartózkodási engedélyt mint csehszlovák emigránsnak kapnom... [...] A szovjet Népbiztonsági Közellátás járási kirendeltségén kaptam állást mint a nyilvántartás vezetője.

1940-ben sorozásra mentem Delatinba és 1941 elején bevonultam. Bevonulásom napjáig a jaremcsei munkahelyemen teljesítettem szolgálatot. És szakszervezetünk járási megbízottja voltam. Lwow megyében a német határ közelében egy építő zászlóaljhoz mint zászlóaljírnok lettem beosztva. A német orvtámadás ott ért engem. Tekintettel arra, hogy zászlóaljunk nem harci egység volt, visszavontak bennünket, [...] de az út el volt már zárva.”

²⁹ Itt is hiányzik az utalás arra, hogy miért – pedig egyértelmű, hogy a zsidótörvények miatt.

³⁰ Ma Deliatyn, kisváros Ukrajna galíciai területén (ivano-frankovszki járás). Kovács saját szövegében is különböző megnevezéseket használt a településre, ezeket egységesítettem.

Kovács aztán eljut Brodyba, majd Nadvorna közelében ukrán nacionalisták fogják el:

„[...] és egy erdőszerű magányos házba vittek bennünket, ahol szörnyű kínzásokkal párosult kínvallatásnak vetettek alá bennünket és pár nap múlva kiengedtek egyenként azzal az utasítással, hogy a megadott úton egyenesen mehetünk csak Nadvornába. Amennyiben nem ezen az úton megyünk, agyonlőnek. Engem másodikként engedtek ki és alig haladtam pár száz lépést, egy 50 év körüli nő lépett hozzám és megsúgta, hogy ne az egyenes úton menjek, mert lelőnek, inkább azon, amelyet ő elmagyaráz. Így értem Nadvornára majd később Delatinra ahol már magyar csapatok voltak. Egy hónap múlva a városba német megsemmisítő osztagok érkeztek, és vízfürdőket kezdtek rendezni a kommunistákra és a zsidókra. Rokonaimmel együtt bujkáltam egy ideig Delatinban. Később egy ismerősöm lakásán elhelyezett magyar híradós csoportnál (5-6 fő) találtam menedéket. A csoport vezetője egy szakaszvezető volt, akivel összebarátkoztam, és akinek segítségével teherautón eljutottam Rahóra. Emlékezetem szerint ez a szakaszvezető Csorba János volt. Szüleim megjutalmazták. [...] Alig voltam pár napig Rahón, egy éjjel a szüleim lakásáról csendőrök vittek el. A rahói csendőr-parancsnokságon nagyon megkínóztak. A szüleimmel való előzetes megbeszélés alapján dacára a kínzásoknak nem vallottam be, hogy szovjet területen voltam valaha is hanem azt állítottam, hogy Prágából Krakkóba mentem és ott voltam a német megszállás alatt mindaddig, amíg a zsidóüldözések elől hazajöttem Magyarországra. [...] Beszállítottak engem Máramaroszigetre a kémelhárító kirendeltségre, ahol szörnyű kínzásokon mentem át. Letartóztatásom után szüleim és nagybátyám, Dr. Ábis Márton igyekeztek helyzetemen segíteni és egy ismerősük révén (Marmaros nevű körösmezei építész) aki jó viszonyban volt dr. Dividatzky Pál rendőrkapitánnyal, aki a rendőrség aknaszlatinai határkirendeltség vezetője volt, sikerült elérni, hogy az ügyemet az aknaszlatinai kirendeltségre tegyék át. Ez sok pénzébe került szüleimnek, de sikerült. Kb. egy hónap múlva át is szállítottak Aknaszlatinára, ahol Dividatzky egy nap múlva engedélyezte, hogy Máramaroszigetre kórházba vigyenek. Itt egy hónapig voltam: utána visszatértem Aknaszlatinára. Itt letárgyalták az ügyemet és végzésként szigorú rendőri felügyelet alá helyeztek és csak Rahóra mint kijelölt tartózkodási helyemre távozhattam. Háromszor hetenkint kellett a csendőrségen jelentkeznem, ahol sváb feljelentések alapján minden alkalommal csúnyán elvertek. Nagy megkönnyebbülés volt részemre, hogy 1942 nyarán Kassára a 8. munkaszolgálatos zászlóaljhoz behívtak és a 4-ik századba beosztottak.

Kassáról Erdélybe, a Déda-Szeretfalva vasútvonal építéséhez kerültünk. Innen Veszprémbe majd Szentkirályszabadjára vittek. Pár hónap múlva [...] Budapestre vezényeltek. A Tenyészállatvásár telepre lettem munkára beosztva (kb. 1943. szeptembertől). Körletünk a jelenlegi Dózsa György úton volt. 1944. október 15-én a Leipziger gyárban századomnál voltam, mikor is a Szálasi uralomra jutása után megszöktem. Ekkoriban megismerkedtem egy Tóth Zsófia nevű hajdunánási születésű háztartási alkalmazottal, aki pesti bajtársaimtól szerzett pénzen egy főbérleti lakást vett ki a Váci út. 14. VI. 3. alatt. Nála bujkáltam úgy én, mint a bajtársak

(Dr. Gáldi pesti harisnyagyár tisztviselője egész családjával, Ábis Ferenc nagybátyám, egy Adler nevű felvidéki bajtárs és mások). Adler szerzett nekünk különféle hamis papírokat. A lakásban egy razzia során igazoltattak bennünket és Ábis Ferenc nagybátyám papírjait hamisnak találták, őt elvitték (később hallottam, hogy Mauthausenben meghalt). A lakás már nem volt biztonságos, és így széjjeloszoltunk. Én Tóth Zsófia segítségével az Ó utca 46. szám alatt találtam menedéket. Ebben a házban ért az ostrom és a felszabadulás.

Felszabadulás után a Politikai Rendőrségen mint közbiztonsági előadó teljesítettem szolgálatot kb. egy évig. Ekkor úgy értesültem, hogy édesapám, nagybátyám és menyasszonyom (jelenleg a feleségem) deportálásból Prágába érkeztek ezért kértem elbocsájtásomat a rendőrség kötelékéből és Prágába mentem ahol Édesapámat nem, azonban nagybátyámat (dr. Ábis Márton) és menyasszonyomat megtaláltam. Kb. egy hónap múlva menyasszonyommal visszatértem Budapestre.

Egy ideig Frolov szovjet őrnagy soroksári városparancsnok tolmácsa voltam, később egy MATEOSZ szállítmányozási vállalatnál helyezkedtem el mint könyvelő. 1947 tavaszán a Belügyminisztérium Népgondozó Osztálya mint hazahozatali megbízottat Németországba küldött. Itt működésemet 1947. szeptemberben megkezdtem Münchenben és 1948. áprilisi kiutasításomig folytattam. 1948. július óta a Külügyminisztérium állományába tartozom. 1948. október óta a Bécsi Magyar Követségen működöm. Beszélem az orosz, cseh, lengyel és német nyelvet. Megértetem magam francia és angol nyelven. 1946. októberben nősültem Budapesten az V. ker. elöljáróságban. Feleségem Ackermann Olga 1922. január 8-án Dercen, Bereg megyében született. Édesapja gazdálkodó volt. Az egész családot 1944 márciusában Auschwitzba deportálták, ahonnan feleségem és egy fivére tért vissza. Fivére Szovjet-Kárpátukrajnában él. Feleségem 4 polgárit végzett. Beregszászon mint varrólány dolgozott. 1945-ben léptem be a Magyar Kommunista Pártba, feleségem 1947-ben. Mindketten az MDP tagjai vagyunk. Előző nevem Kanfer András volt. Bujkálásom alatt, mint Kovács András szerepeltem és a Felszabadulás után Belügyminisztériumi engedéllyel a vezetéknevemet Kovácsra változtattam.”³¹

Ebből az új szövegéből kihámozható volt, hogy Kovács „osztályhelyzete” a párt szempontjából nem tekinthető ideálisnak. Minden rokona, akit meg tudott nevezni, középosztálybelinek, illetve értelmiséginek minősült. Mivel azonban senki sem dicsekedhetett munkásmozgalmi múlttal, ráadásul az egész család zsidó volt, ezért ez az osztályhelyzet az ÁVH zsargonjában „kispolgárinak” számított, annak dacára, hogy Kovács több mint fél tucat nyelvet beszélt és anyagi lehetőségei 1939 előtt lehetővé tették, hogy költséges egyetemi tanulmányokat folytasson. Az sem volt érdekes, hogy a zsidótörvények miatt feltehetően majdnem minden családtagja elvesztette teljes vagyonát (és később a holokauszt során életét is). Figyelemre méltó, hogy Kovács nem tudott túl sok konkrétumot összeszedni saját „baloldali” meggyőződéséről. Ennek ellenére bízott a jövőben,

³¹ ÁBTL Bt-70. 54–60.

amit az is jelzett, hogy aznap reggelre még jellemzéseket is leadott két személyről, akiknek angliai kapcsolatai voltak.

VISZONZATLAN SZERELEM

1950. november 8-án újabb találkozóra került sor Vértes Jánossal, akitől ennek során két dolgot kért: egy osztrák párt káderese csomagot akart küldetni vele Palesztinába, illetve szeretett volna felvenni háztartási alkalmazottat, mert a felesége is dolgozni akart, és így kívánta biztosítani kisfiuk ellátását. Egyik kérésére sem kapott határozott választ. Vértes közölte vele, hogy egyelőre a követségen semmilyen munkát sem végezhet, csak helyismeretét gyarapíthatja.

A tapasztaltak alapján Vadász Tibor³² főhadnagy 1951. január 11-én, összefoglalva az addigi anyagokat, jellemzést készített róla:

„Politikailag fejlődőképes, bár még vannak kispolgári csökevényei... kispolgári származású, szülei jómódú kereskedők voltak... Miután lényegében 1947-től kezdve külföldön van, pártmunkát kizárólag a követségen belül végez. Jelenleg szemináriumi előadó. Politikailag megbízható, polgári származása dacára a Párthoz való viszonya jó. Különösen jó a viszonya a Szovjetunióhoz, amit alátámaszt az, hogy bécsi állomáshelyén a szovjet elvtársakkal a lehető legszorosabb kapcsolatot tartotta. [...] A felszabadulás előtt a munkásmozgalomhoz nem volt köze, valószínű, hogy a felszabadulás után közvetlenül a Pártba való belépése nem volt politikai meggyőződésből teljesen megalapozva. Szimpatizánsnak tekinthető ebben az időben. Az utóbbi egy évben politikailag, ideológiailag sokat fejlődött, ez a fejlődés azonban egy kissé felületes, elméleti képzettsége közepes. [...] beszerzése 1947 tavaszán történt, amikor a hazahozatali ügyekkel lett megbízva... Munkája értékesnek mondható, rendkívül nagy ambícióval, szorgalommal igyekezett feladatát ellátni. Az utasításokat mindenkor pontosan betartotta, a hozzánk való viszonya igen jó... Szükséges megemlíteni, hogy kisfiát születése után 1947-ben régi vallási szokásnak megfelelően kereszteltette meg.”³³

Utóbbi mondat értelmezése nem könnyű, mivel a zsidó származású Kovács semmiképp sem „régis szokásnak” megfelelően kereszteltethette meg gyermekét – ha egyáltalán ezt tette. Könnyen lehet, hogy az egyébként is meglehetősen műveletlen Vadász összekeverte a körülmételést a megkereszteléssel.

1950. december 2-án környezettanulmányt készítettek róla, ellenőrzendő az eddig összegyűjtött ismereteket. Ebben elsősorban Tóth Zsófiát jelölték meg adatközlőnek, aki szerint volt kedvese, azaz Kovács 1939-ben Lengyelországban,

³² Vadász Tibor (1922–?) 1970-től az MTA-n belül működő Akadémia rezidentúra helyettes vezetője. Alezredesként ment nyugdíjba az 1980-as évek elején.

³³ ÁBTL Bt-70. 66–69.

Varsóban élt „dúsgazdag” rokonainál. A környezettanulmány érdekes adatokat hozott felszínre Kovács 1944-es időszakáról.

„[Munkaszolgálatosként] a Leipziger gyárból minden este kijárt nagybátyjához, Ábis Ferenchez, mert bejelentés nélkül, annak Kresz Géza utca 57. sz. alatti lakásán volt állandó lakhelye. [...] Ábis Ferencnél takarítás fejében lakott Tóth Zsófia (Hajdunánás 1915. március 4.) aki szerelmi kapcsolatban állt nevezettel. Ugy Kovács András mind rokonsága kérésére Tóth Zsófia mint fajilag nem üldözött személy [sic!] kibérelte a Váczi u. 14. sz. alatti lakást és fedezte nevezettet, annak családját és barátait... Desszauer György jelenlegi ÁVH százados is ott lakott egy ideig.”³⁴

Tóth mellett a környezettanulmány adatközlőként még dr. Németh Imrét és Oravecz Károlyt jelölte meg, utóbbinak az ostrom alatt Kovács rendszeresen vitt élelmiszert. Állítólag rengeteg pénze volt, „nevezettnek a nyilas éra alatt is társas viszonyban tulajdonában állt a Stefánia u. körüli egyik utcában lévő »Gyertyafény« Club, amely nagyon nagy forgalommal bírt”.³⁵ Tóth Zsófia szerint Kovács jelentős feketekereskedelmet bonyolított le gépalkatrészekkel és gumiárukkal, amíg az ÁVH kötelékében volt.

„Álláspontja az volt, hogy az ÁVH-n munkáját nem fizetik meg kellőképpen, többet keres különböző fekete üzleteivel. Ugyanakkor azonban ÁVH nyomozói rangjáról sem akart lemondani. Így felbérelt két embert – nevüket Tóth Zsófia nem tudja – és azokkal végeztette el azt a munkát, amivel az ÁVH kötelékében meg volt bízva.

Kovács András a nyilas éra alatt házasságot ígért Tóth Zsófiának. Ezt azért tette, hogy Tóth Zsófiát minél jobban ki tudja használni, saját egyéni céljai érdekében. Ennek valódiságát bizonyítja az a tény, hogy dr. Németh, Oravecz és maga Tóth Zsófia szerint azonnal a felszabadulás után magatartása a legteljesebb mértékben megváltozott Tóth Zsófiával szemben. Tóth Zsófiát mindenekelőtt lekicsinyítette, szinte nem tartotta embernek. Többször jelentette ki, hogy számára olyan primitív nő nem alkalmas feleségnek, mint Tóth Zsófia, mert azt társaságban nem tudja bemutatni, holott tisztában volt azzal, hogy életét végeredményben Tóth Zsófiának köszönheti. Ebben az időben Kovács és Tóth Zsófia már ismét a Váczi u. 14. sz. alatt laktak. A lakás két szobából állt, és az egyik szobába hozzájuk költözött nevezett jelenlegi felesége, aki akkor tért vissza a deportálásból. Kovács jelenlegi feleségével már a háború előtt is hosszú évek óta kapcsolatban állt. Tóth Zsófia – Oravecz szerint – nevezett jelenlegi feleségét saját összespórolt pénzéből öltöztette fel és etette. Ennek dacára Kovács mindennek elmondta Tóth Zsófiát mert meggyanúsította azzal, hogy szekrényéből ellopott 4 drb. aranypénzt és ugyanekkor Kovács jelenlegi felesége meg is pofozta Tóth Zsófiát. Későbbiek során kiderült, hogy a szekrényből ellopott 4 aranypénzt nagybátyja dr. Stern Elemér tulajdonította el.

³⁴ ÁBTL Bt-70. 70–75.

³⁵ ÁBTL Bt-70. 71.

[...] Tóth Zsófia szerint nevezett lakásán az inflációs idők alatt rendszeresen volt dollár, arany. Tóth Zsófia azt állítja, hogy nevezett lakásán ma is kell dollárnak lenni, azonban arra a kérdésemre, hogy ezt honnan tudja, azt válaszolta, hogy feltételezi. [...] Még a nyilas éra alatt is rendszeresen járt különböző szórakozó helyekre, Tóth Zsófiával együtt, hamis papírokkal.”³⁶

A környezettanulmány szerint Kovács rokona, Stern Elemér visszament Rahóra a családi kincsek felkutatására, de csak 15 aranypénzt hozott Kovácsnak, mondván a többi értéktárgy elveszett. Az irat ismeretlen adatközlők alapján azt is állította, hogy „családi vagyonukat egy hatalmas erdőség képezte Rahón, ahol fakitermelésük volt”.³⁷

Darvas [Desszauer] György százados december 11-én mindezt egy oroszul írt (!) és ebből lefordított jellemzéssel egészítette ki. Ezek szerint:

„Tóth Zsófiával a viszony már 1944 novemberében is rossz volt, mert Tóth rendkívül féltékenykedett. Később is sokat veszekedtek még a felszabadulás előtt különféle apróságokon. Közben Kovács Száberszki³⁸ és Dékán³⁹ társadalmi alosztályára került. Eleinte kielégítően dolgozott, de később munkáját elhanyagolta. Baráti köre volt munkaszolgálatosokból állt, akik akkor többé-kevésbé nagy üzletekkel foglalkoztak, részük volt a lánckereskedelemben”⁴⁰

Kilépése után Kovács teherfuvarozóként dolgozott 1947-ig, volt tehergépkocsija is – ami arra utal, hogy szolgálata alatt üzleteléssel vagyont halmozott fel, vagy pedig át tudta menteni értékei egy részét. Darvas szerint:

„Kovács viszonya a Párthoz a felszabadulás után nem nevezhető kielégítőnek. A pártéletben nem vett részt, pártmunkát nem végzett, nem tanult, sőt a pártsajtót is csak ritkán, rendszertelenül olvasta. 1946-ban még jobban elszakadt a Párttól. Ebben az időben törtek felszínre polgári törekvései. [...] 1948-ban jóirányú politikai fejlődése eredményeként maga is elismeri, hogy milyen súlyos hibát követett el 1946-ban, maga is elítéli azt. Ebben az időben magyarországi tartózkodása alatt élénken érdek-

³⁶ ÁBTL Bt-70. 70–71.

³⁷ ÁBTL Bt-70. 74.

³⁸ Száberszki József (1904–1953) Eredetileg bőrügynök, illetve cégtulajdonos, 1925 után illegális kommunista. A háború előtt a Vörös Segély ügyében többször letartóztatták. 1946 októberétől 1948 nyaráig az ÁVH X. alosztályának (operatív technika) vezetője. 1949-től a Pénzügyminisztériumban külföldi pénzügyletekért felelős főosztályvezető. Péter Gábor letartóztatása után hivatali szobájában főbe lőtte magát.

³⁹ Dékán István (1919–1975) Rákosi unokahúgának férje, 1942-ben mint honvéd szovjet hadifogságba esett, később a szovjet oldalon partizánként harcolt, 1945-től a politikai rendőrség tagja, 1948–1950 között az ÁVH kémelhárításának és számos koncepció per lebonyolításának vezetője. 1950 szeptemberében eltávolították az ÁVH-ból, de 1953-ban visszahívták és miniszterhelyettesi kinevezést kapott. 1962-ben más sztálinistákkal együtt kizárták a pártból. A Hotel Silvanus igazgatójaként ment nyugdíjba, Moszkvában halt meg.

⁴⁰ ÁBTL Bt-70. Jelentés, 1950. december 11. 77–78.

lődik politikai kérdések iránt. Megvásárolja a szovjet szépirodalom termékeit, mindenből látszik, hogy igyekszik behozni a mulasztottakat...⁴¹

Az iratokból mindenesetre annyit tudunk, hogy 1950. december 15-én átadták „tartásra” Vadász Tibor főhadnagynak mint informátort – bécsi munkakörrel. 1951. január 11-én az egyébként zsidó származású Vadász javasolta „Tabi” hazahívását, mert „feltételezhető hogy szabadon bocsájtásakor [értve ez alatt 1945-ös felszabadulását – U. K.] beszervezték, azonban erre bizonyítékok nincsenek... személye nyugati hírszerzőszervek előtt dekonspirálódott”.⁴²

VÉGJÁTÉK LONDONBAN

Kovács mindenesetre 1951 elején feleségével és gyermekével Londonba került. Azt ígérték neki, hogy ő fogja vezetni a londoni rezidentúrát, és eleinte az ÁVH hírszerzésének vezetése ezt komolyan is gondolta. Nem derül ki az iratokból, hogy ki és mikor változtatta meg ezt az ígéretet, az viszont tény, hogy Kovács nem kapott képességeinek megfelelő feladatokat. Az év áprilisában Loránd György hadnagy jellemzése szerint „nagyon becsületes elvtársnak látom, aki tele van energiával és munkakedvvel, csak amióta itt van Londonban nincs kedve dolgozni”. Az intrikák miatt feleségével együtt nagyon elkeseredtek és haza akartak menni: „A követ elvtárs nem beszél vele napokig és nem közöl vele semmit sem, ami a követség munkájára vonatkozik.”⁴³ A jelentésekből kiderül, hogy Bolgár Elek követ és felesége nem szimpatizáltak vele, sőt dekonspirálták a követség környezetében azzal, hogy állandóan célozgatnak orosz kapcsolataira, valamint arra, hogy máshonnan is fizetést húz.

Kovács képességeit előljárói kénytelenek voltak elismerni, amire egy 1951. augusztus 22-én kelt jelentés is utal. Ebben „Bozóki”, azaz Sógor Gyula,⁴⁴ a rezidentúra vezetője arról számolt be, hogy három órán keresztül beszélgetett Kováccsal a Hyde parkban utóbbi személyes problémáiról. Sógor szerint Kovács kinevezésének elmaradása miatti csalódottságát fokozta, hogy kérdéseire és gondjaira semmilyen választ sem kap. Sógor azt is elismerte jelentésében, hogy tagadhatatlan, „Tabi Ervin” jól tudna ismeretségeket kiépíteni – annál is inkább, mert a rezidentúra tagjai közül rajta kívül senki sem tudott angolul (!). Jellemző egyébként, hogy az ÁVH-s tisztek egymás között a Nyugat előtti hajbókolásnak minősítették az angol nyelvtanulást. Tanulságos Loránd már idézett jellemzése

⁴¹ ÁBTL Bt-70. Jelentés, 1950. december 11. 81.

⁴² ÁBTL Bt-70. 97–99.

⁴³ ÁBTL Bt-70. 97–99.

⁴⁴ Sógor Gyula (1921–?) életrajzi adatairól csak annyit tudni, hogy már 1946-tól a politikai rendőrségnél szolgált, a németek kitelepítésében is részt vett, mint a soproni mentesítési bizottság elnöke. Ezt követően különböző koncepciók perében kihallgató tisztként működött közre. Ismeretlen időpontban, de 1955 után a kémelhárításhoz helyezték át.

„Tabiról”. Egyrészt elismerte, hogy személye kapcsán „nem vettem észre semmilyen anyagiasságot”, de „megbízhatóság szempontjából úgy érzem, hogy ez nem egy 100%-os dolog. Mikor arra gondolok, hogy Kovács egy polgári származású egyén, igen sokszor – mindig – egy bizonyos fokú bizalmatlanság alakul ki bennem. Én azt gondolom, hogyha neki ajánlanának egy bizonyos nagyobb állást egy kapitalista országban, talán gondolkodás nélkül elvállalná, hogyha ott nagyobb fizetése lenne.”⁴⁵ Elgondolkodtató ez a gyanakvás, ami mögül szinte tapintható Loránd megfélemlési kényszere sztálinista előjáróinak. Csak ezzel magyarázható, hogy a „sokszor” kifejezést gyorsan „mindig”-re javította.

„Tabi Ervin” problémái nem meglepő módon nem oldódtak meg. Bauer Miklós,⁴⁶ aki a központból több alkalommal is Londonba utazott, így számolt be erről:

„Már a legutóbbi londoni tartózkodásom alkalmával »Tabi Ervin« üzenetet küldött számomra, hogy szeretne velem beszélni, azonban elutazásom miatt erre már akkor nem jutott idő. Mostani utazásom alkalmával »Bozóki« elvtárs jelezte, hogy valószínűleg »Tabi Ervin« ismét akarni fog velem beszélni.

»Tabi Ervin« f.h. 17-én d.u. meghívott magához vacsorára. Vacsora után elkísért a követségre és akkor felvetette a munkájával és személyével kapcsolatos problémákat. A vele való megbeszélés kb. egy óra hosszat tartott, amit a követség környékén sétálva bonyolítottunk le.

»Tabi Ervin« a beszélgetést azzal kezdte, hogy tulajdonképpen nincsen teljesen tisztában azzal, hogy »Bozóki« elvtárs visszaérkezése után miben fog az ő munkája állni. Én elkezdtem magyarázni neki, hogy az ő feladata elsősorban a kutatómunka, de alig hogy beszélni kezdtem, »Tabi Ervin« félbeszakított és panaszok tömegét mondta el.

Előadta, hogy úgy érzi, hogy teljesen félre van állítva, nem törődnek vele, nem akarnak számára munkát, feladatot adni, holott ő úgy érzi, hogy eddigi feladatait lelkiismeretesen ellátta. Már »Bozóki« elvtárs kiérkezése előtt úgy érezte, hogy kevesebbet dolgozik a mi vonalunkon, mint amilyen lehetőségei vannak, és nagyon örült, amikor »Bozóki« elvtárs érkezését a központból jelezték, mert azt remélte, hogy a helyszínen való irányítás mellett sokkal komolyabb, eredményesebb és jobb munkát fog tudni részünkre kifejtetni.

»Bozóki« elvtárs kiérkezése óta azonban ennek éppen az ellenkezője következett be. [...] Nem kapott más feladatot, mint ismerőseinek általános jellemzését és a követség belső helyzetének különböző szempontok szerinti leírását.

⁴⁵ ÁBTL Bt-70. 99.

⁴⁶ Bauer Miklós, dr. (1921–2008) 1944-ben antifasiszta ellenálló, az ÁVH jogelődjének 1945-ben alapító tagja. A kérdéses időszakban a nyugat-európai hírszerzés vezetőjének helyettese. Több koncepciós eljárásban kihallgató. 1953 januárjában cionizmus miatt és más vádakkal letartóztatták, 10 hónappal később szabadon bocsátották. 1962-ben kizárták a pártból, de ez életében nem okozott törést. A Komplex Külkereskedelmi Vállalattól ment nyugdíjba, de még hosszú évekig dolgozott az Eörsi és Társa ügyvédi iroda csendestársaként.

[...] Előadta Tabi azt is, hogy ő természetesen azt is tudomásul veszi, ha a központ úgy látja, hogy egy időre ki kell vonni őt a munkából [...]. Egyetlen kérése ebben az esetben az hogy ezt nyíltan közöljük vele [...].

Előadta »Tabi Ervin« azt is, hogy sértőnek találja magára nézve »Bozóki« elvtárs konspirálásának módját. Mint a követség vezetője, ő minden tekintetben engedékeny volt »Bozóki« elvtárral úgy a követségi munka tekintetében, mint »Bozóki« elvtárs mozgásának ellenőrzése tekintetében. [...] Nem találja azonban helyesnek azt, hogy olyan esetekben, amikor ő »Bozóki« elvtársat kereste és az nem volt a helyén, »Bozóki« elvtárs utána átlátszó hazugságokat, kifogásokat adott elő, ahelyett hogy akár előzőleg, akár utólag megmondta volna, hogy a mi munkánkkal kapcsolatos útja volt.

Sértőnek találja magára nézve »Tabi Ervin« azt is, hogy kint dolgozó elvtársainkat többször meghívta magához vacsorára és azok a meghívást minden esetben elutasították.

»Tabi Ervin« mindezt nagy érzelmi kitörések kíséretében adta elő. [...] Én a rendelkezésre álló időhöz és »Tabi Ervin« felindult lelkiállapotához képest igyekeztem megnyugtatni [...] azt állította, hogy ő mindezeket a kérdéseket »Bozóki« elvtársnak felvetette (tudomásom szerint »Bozóki« elvtárs a »Tabi Ervin«-nel kapcsolatos kérdésekről a központba nem terjesztett fel jelentést).

»Tabi Ervin«-ről egyébként benyomásom nem a legjobb, karrierista, törtető típusú személy, akinek a vele szemben elkövetett hibák elsősorban azért fájnak, mert beosztásának bizonytalanságát látja benne, nem pedig azért, mert nem tud számkra kellő munkát végezni. Mindemellett azonban a »Bozóki« elvtárral kapcsolatos kérdések nagy részében teljesen igaza van.⁴⁷

Kézzel a jelentéshez még azt írta hozzá Bauer, hogy „Bozóki elvtárs elismerte, hogy lényegében Tabi Ervinnek igaza van abban, hogy nincsen irányítva, nem kap elég feladatot. Hozzáfűzte Bozóki elvtárs hogy a többi kérdésben Tabi sokat elferdített.”⁴⁸

Kovácsnak 1951. december 10-én kellett volna szabadságra utaznia Budapestre, de helyett a követségen néhány soros levelet hagyott, amely szerint lemond állásáról. Ez rendkívül kínos helyzetet teremtett, hiszen Kovács ismerte a teljes rezidentúra személyzetét, ráadásul az ÁVH vezetésének egy részét is, valamint rengeteg osztrák vonatkozású adatot és ezenfelül a Jugoszlávia elleni propagandaanyagok terjesztésének konspiratív módszereit. Lakásán azonnal házkutatást tartottak, de ott csak 1500 forintot találtak – ez némileg ellentmond az eddig számítonak leírt Kovács jellemrajzának, hiszen a készpénzt disszidálása után hasznosíthatta volna. A botrányról szóló híradás már másnap az ÁVH-hírszerzés vezetésének íróasztalán feküdt. Loránd, akinek 11-én azonnal haza kellett térnie, jelentésében igyekezett mindenesetre a követre kenni a felelősséget:

⁴⁷ ÁBTL Bt-70. 106. Jelentés „Tabi Ervin”-nel folytatott beszélgetésről, 1951. október 23.

⁴⁸ ÁBTL Bt-70. 106. Jelentés „Tabi Ervin”-nel folytatott beszélgetésről, 1951. október 23.

„A követ már azzal az elhatározással jött ki hogy megmutatja Tabinak, ki az úr a háznál. Így pl. megérkezésemkor a pályaudvaron az egész diplomáciai kar, az angol protokoll főnökkel együtt rohángászott a pályán és a peronon, keresték Horváthot,⁴⁹ de nem találták. Én egy altiszttel helyben maradtam és vártam a fejleményeket és így rábukkantam Horváthra [...] Időközben odaért Torda elvtárs, bemutattam, aztán futva a többiek, ezek már maguk mutatkoztak be. Tabi halkán mondta nevét, erre Horváth megkérdezte: maga kicsoda? Tabi rávágta: Igen, én vagyok a kocsival! A helyzet komikuma világos volt, de szólnunk nem lehetett. Mikor a gépkocsi előtt megálltunk, Horváth megfordult és (bár ő is nyilvánvalóan tisztában volt a félreértéssel) megkérdezte: hát hol van ... elvtárs? Hiszen én azt hittem, maga a sofőrünk – azt mondta, maga van a kocsival. A dolog folytatódott az ünnepi vacsora után, amikor Horváth felment lakószobáiba. Nem engedte, hogy hívják az altisztet a bőrröndök felcipelésére, hanem kiadta a parancsot, fogja csak meg ... elvtárs. A holmija kirakását és szekrénybe helyezését sem adta át a jelenlévő pénztárnok-gondnokunknak, hanem Tabival és feleségével végeztette.

Az ilyen apróbb-nagyobb megaláztatások, de már követségi munka vonalán, úgy hogy ezek inkább túl erélyes letolásoknak néztek ki, folytatódtak két-három napig. Ezek különösen sérthették Tabit, azért mert célzatosan majdnem mind előttünk, beosztottak előtt hangzottak el.”⁵⁰

December 12-én Vértes is jelentést írt, és ebben megismételte korábbi vádaszkodásait, amelyeket a következő – csalódottságról és felháborodásról egyaránt árulkodó – mondatban összegzett: „A Párthoz és a munkásosztályhoz lényegében semmi köze nem volt.”⁵¹

Kovácsról az utolsó nyom 1954. február 9-éről származik. Aktájában egy jelentés szerint, amely „barátainktól” – azaz feltehetően a szovjet hírszerzéstől – érkezett, Southamptonban dolgozott pincérként.⁵² 1964-ben anyagát végleg lezárták.

* * *

Kovács András zsidó származása miatt 1939 és 1945 között folyamatos életveszélyben élt. Nem meglepő tehát, ha ezzel a múlttal első útja a rendőrséghez vezetett – sorsa ennyiből megfelelhetne a szokásos antiszemita kliséknek is. Érdekes módon azonban az életpálya 1945-től kezdve sem alakult egyszerűen. Feltehetően nem elégitette ki eleinte a rendőrségi munka, ezért egy év múlva kilépett a testületből, elveszítve ezzel egyszer s mindenkorra azt a helyzeti előnyt, amit korai belépése jelentett. Minden bizonnyal ez keltette fel 1947-ben felettesei gyanakvását, és ezért maradt végig ügynöki állományban, holott

⁴⁹ Horváth Imre, 1951-ben rövid ideig Magyarország londoni követe.

⁵⁰ ÁBTL Bt-70. 115. Feljegyzés, Budapest, 1951. december 11.

⁵¹ ÁBTL Bt-70. 135. Jelentés, Budapest, 1951. december 12.

⁵² ÁBTL Bt-70. 171. Jelentés, London, 1954. február 9.

tudása alapján már a kezdetektől tisztí beosztás járt volna neki, és 1947-re akár osztályvezető is lehetett volna. Ez okozta a későbbiekben is az összes vele kapcsolatos konfliktust: olyanokkal kellett együttműködnie, akik szellemi színvonalára messze az övé alatt maradt. Érdekes, hogy semmilyen jele sem mutatkozott annak, hogy az ÁVH zsidó származású vezetői – például Bauer Miklós vagy Tihanyi János – akár csak a legcsekélyebb együttérzést nyilvánították volna Kovács 1945 előtti szenvedéseivel kapcsolatban, holott pontosan tudniuk kellett, min is ment keresztül. Ez az érzéketlenség figyelemre méltó, és éles cáfolata a „zsidó összetartás” mítoszának is.

Kovács megmenekülései is tanulságosak. Ha 1941-ben hadifogságba esik, kivégezték volna a németek. Ha bujkál Lengyelországban, akkor a helyi antiszemita ukránoktól (és lengyelektől) kellett volna rettegnie. Figyelemre méltó, hogy magyar honvédek segítettek neki a Magyarországra jutásban. Ezzel egyébként nem volt egyedül, a korabeli antiszemita propaganda állandóan harsogta a „zsidó beözönlés” mítoszáét, és László Dezső, a honvéd vezérkar 1. (hadműveleti) osztályának vezetője 1942 elején külön parancsot akart kiadni arról, hogy mindenkit, akit a rendészeti szervek elfognak, ki kell végezni. Szombathelyi Ferencnek köszönhető, hogy ebből a javaslatból semmi sem lett, de 1942 nyaráig a magyar határőrizet rendszeresen átadta a németeknek azokat a személyeket, akik Galíciából menekültek. Ha a magyar csendőrség kitoloncolja, Kovácsra is a kivégzés várt volna.

Az iratokból nem állapítható meg pontosan, hogy Kovács milyen anyagi viszonyok között élt, de az biztos, hogy megmeneküléseit részben annak köszönhette, hogy családtagjai, illetve ő maga meg tudta vesztegetni a magyar hivatalnokokat. Mindez korántsem a „kispolgári” környezetére utal. Kovács sorsa arra is bizonyíték, hogy a munkaszolgálat a nyilas hatalomátvételig nem volt mindenütt „mozgó vesztőhely” – hiszen minden jel arra mutat, hogy privát egzisztenciáját ez idő alatt is hatékonyan tudta biztosítani. A helyzet a nyilas uralom alatt gyökeresen megváltozott. Csak azért sikerült túlélnie ezt a korszakot, mert egy keresztény származású nő beleszeretett és bújtatta. Nyilvánvaló, hogy Kovács ezt a vonzalmat csak színleg viszonzta, amire utalnak azok a konfliktusok, amelyek később a két személy között kiobbantak. Az is biztos, hogy kettejük között jelentős kulturális különbség lehetett, hiszen Kovács hét nyelvet beszélt és alapvetően középosztálybeli háttérrel rendelkezett, míg Tóth háztartási alkalmazott volt, aki önálló lakást is csak abból a pénzből tudott fenntartani, amit munkaszolgálatosok adtak neki össze.

Érdekes módon az állítólag állandóan seftelő és számító Kovács legkésőbb 1950-től mindent megtett annak érdekében, hogy elfogadják. Egyetlen adat sincs arra vonatkozóan, hogy ebben az időszakban saját zsebre üzletelt volna. Korábban is azzal tűnt ki, hogy operatív ügyekben rendkívül tehetséges volt. Még az ÁVH is elismerte, hogy 1950-ig lényegében ő vezette az ausztriai határon túli elhárítást és hírszerzést. Ráadásul lelkiismereti konfliktust okozott neki az, hogy nem dolgozhat megfelelően, és ezt feletteseivel többször érzékeltette is.

Magyarán: ha rajta múlt volna, akkor az ÁVH hírszerzésének egyik vezető alakja is lehetett volna. Ehhez képest az ÁVH tisztjei folyamatosan megalázták és nem tekintették partnernek, elsősorban azért, mert műveltségben és tehetségben felet-tük állt. Így végül nem maradt más út számára, mint a disszidálás – de érdekes módon itt sincsen adat arra, hogy döntésében anyagi számítás szerepet játszott volna. Mások, mint például Kruchina Viktor,⁵³ disszidálásukat logikus módon azzal kötötték össze, hogy információikat átadták az ellenérdekeltektől szolgálatnak. Ehhez képest Kovácsról semmi hasonló adat nem került felszínre, és az, hogy a szovjet hírszerzés később mint pincért azonosította be, szintén nem arra utal, hogy különösebben kamatoztatta volna azt a tudást, amit korábban megszerzett.

Kovács életpályája szörnyűsége ellenére nem példa nélküli. A szocialista országok londoni képviselői közül a lengyelt és a román is éppen ilyen háttérű személy vezette. Megkockáztatható, hogy az 1910 és 1930 között született zsidó származású kelet-európaiak többségének szembe kellett néznie azokkal a veszélyekkel és kísértésekkel, amelyekről Kovács esetében írtam. (Érdekes módon e tanulmány majdnem minden szereplője 1920 és 1922 között született, ami azt jelenti, hogy épp a háború ideje alatt váltak felnőtté.) A nemrégiben elhunyt német „irodalompápa”, és 1948–1949 között londoni lengyel titkosszolgálati rezidens, Marcel Reich-Ranicki,⁵⁴ vagy a nevét élete során hivatalosan is háromszor megváltoztató, 1945 után londoni román rezidens, 1967 után az USA-ban élő matematikus és 2004-től az MTA külső tagja, Balázs Egon⁵⁵ és még számos kortársuk vált először a sztálinizmus végrehajtójává, majd áldozatává. Ha mozgástér és kényszerpálya szempontjából nézzük Kovács sorsát, akkor viszonylag jól látszik, hogy életútja 1939-től meglehetősen behatárolt keretek között zajlott. Családi háttere sokszor megmentette a legrosszabbtól. Az, hogy 1945-ben először a rendőrséghez ment, nem meglepő, és ebben nem is kell a bosszúvágy jelét látni. Budapesten semmilyen egzisztenciája nem volt, arra pedig számos oka lehetett, hogy ne is kísérelje meg a hazatérést Rahóra. Így érthető, hogy valamilyen állami szervnél keresett érvényesülést, és ez ebben a korban csak a rendőrség lehetett (hiszen csak itt vettek fel teljesen új embereket, akik „politikai” megbízhatóságát származásuk látszott garantálni). Hamar kiderült azonban, hogy a származás mégsem elég, így vált Kovács „kispolgárrá”, mivel eleinte folytatni igyekezett azt a tevékenységet (a kereskedést), amiből korábban családjá is eltartotta magát. Sajnos az iratokból nem derül ki, mi értette meg vele, hogy ennek

⁵³ Báró schwanbergi Kruchina Viktor (1905–1978) hivatásos tiszt, 1944-ben antifasiszta ellenálló, 1945–1946 között a szociáldemokrata párt delegáltjaként a Katonapolitikai Osztály helyettes vezetője, 1947 elején elmenekült Magyarországról, és azután a brit hírszerzésnek dolgozott.

⁵⁴ Marcel Reich-Ranicki (1920–2013) saját identitásáról azt nyilatkozta, hogy neki nincs hazája, illetve ha van, akkor az a német irodalom. A lengyelek mindenesetre nem tartották lengyelnek, Németországban hivatalosan „német-lengyel” íróként emlegették.

⁵⁵ Balázs Egon 1922-ben született Kolozsváron Blatt Egonként magyar zsidó családban. 1945 után a londoni román követség titkára, nevét ekkor magyarosította Balázsra (saját bevallása szerint, hogy zsidó származásával ne kompromittálja a pártot), majd nemsokára Balaşra. Életútjára lásd Balas 2002.

nincsen többé perspektívája. Érdekes módon, miközben az ÁVO/ÁVH állománya a „népi káderek” beözönlésével sokszorosára nőtt, Kovácsnak mégsem jutott hely. Esetében is igaz tehát, hogy a sztálinista diktatúra azokkal szemben is kíméletlenül lépett fel, akik pedig szívesen kiszolgálták volna.

FORRÁSOK

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTTL)
Bt-70. „Tabi Ervin” beszervezési dossziéja.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Balas, Egon 2002: *A szabadság vonzásában. Veszélyes utazás fasizmuson és kommunizmuson át. Önéletrajz 1922–1966*. Vince Kiadó, Budapest.
- Snyder, Timothy 2012: *Véres övezet. Európa Hitler és Sztálin szorításában*. Park Kiadó, Budapest.
- Zarusky, Jürgen 2012: Timothy Snyders »Bloodlands«. Kritische Anmerkungen zur Konstruktion einer Geschichtslandschaft. *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* (60.) 1. 1–31.